

Katowice, 7.01.2026 r.

Dr hab. Tomasz Huk, prof. UŚ
Instytut Pedagogiki
Wydział Nauk Społecznych
Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach

**Recenzja pracy doktorskiej Pana mgra Zbigniewa Nowaka pt.
*Andragogiczne mikroświaty edukatorek i edukatorów w ZHP. Między
harcerską pedagogią a edukacją osób dorosłych*, napisana pod kierunkiem
prof. dr hab. Mirosławy Nowak-Dziemianowicz, ss. 267**

Przedstawiona do oceny praca autorstwa mgra Zbigniewa Nowaka pt. *Andragogiczne mikroświaty edukatorek i edukatorów w ZHP. Między harcerską pedagogią a edukacją osób dorosłych*, napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Mirosławy Nowak-Dziemianowicz, liczy 267 stron i obejmuje: *Wstęp*, pięć następujących po sobie rozdziałów: *Metodologiczny Kosmos*, *O Związku Harcerstwa Polskiego*, *Role i relacje w procesie*, *Praktyka edukacyjna a postawy i wartości osób dorosłych w ZHP*, *Praktyka edukacji osób dorosłych, w tym w ZHP*, *Wnioski końcowe*, *O własnych doświadczeniach*, *Bibliografia*, *Wykaz tabel*, *Wykaz rysunków*, *Streszczenie w języku polskim i angielskim*. Bibliografia w przedstawionej do oceny dysertacji składa się z 168 pozycji zwartych oraz artykułów. Źródła te są w dużej części źródłami polskojęzycznymi co jest uzasadnione poruszaną problematyką.

Dostarczona do recenzji praca doktorska mieści się w przestrzeni badawczej pedagogiki, opisując wycinek rzeczywistości instruktoerek i instruktorów Związku Harcerstwa Polskiego zajmujących się edukacją osób dorosłych. Przedmiot badań, ze względu na swój zasięg, pozornie może wydawać się nie istotny. Jednak intelektualna dociekliwość Doktoranta sprawiła, że sformułowana problematyka jest bardzo ważna ze względu na kilka aspektów.

Pierwszy z nich wynika z opisu specyficznego mikroświata, w którym istotny jest nie tylko wszechstronny rozwój zuchenek i zuchów, harcerek i harcerzy, ale również wszechstronny rozwój osób dorosłych, który oparty jest na harcerskiej metodzie wychowawczej.

Drugi aspekt, nieco szerszy, dotyczy osób dorosłych w organizacji pozarządowej, które kształcą się na pograniczu edukacji formalnej, pozaformalnej i nieformalnej modelując określony standardami zbiór kompetencji potwierdzonych lub nie potwierdzonych zaświadczeniami i dyplomami.

Trzeci aspekt związany jest z krytycznym podejściem mgra Zbigniewa Nowaka do kształtowanych u osób dorosłych postaw i wartości w Związku Harcerstwa Polskiego. Krytyczna analiza umożliwiła nie tylko opisanie tego mikroświata na wysokim poziomie obiektywizmu ale również zdiagnozowanie problemów, które należy rozwiązać, tak aby stale doskonalić warsztat pracy edukatorek i edukatorów ZHP.

Było zatem dużym wyzwaniem naukowym dla Doktoranta, wyeksponowanie niszowego tematu, a następnie poszerzenie zasobów pedagogiki o wyniki badań, refleksje i praktyczne postulaty dotyczące procesu uczenia (się) osób dorosłych, ze względu na specyficzny, dla organizacji jaką jest ZHP, zbiór pojęć.

Autor dysertacji za punkt odniesienia trafnie wybrał teorie i analizy badawcze związane ze sformułowanymi problemami. Wśród nich znalazła się m.in.: - pedagogika *Gestalt* opisana w ujęciu reprezentowanym przez Dorotę Klus-Stańską i Wiktora Żłobickiego; - metoda KRYNARÓZ zaproponowana przez Mirosławę Nowak-Dziemianowicz; - historia andragogiki polskiej przytoczona za Agnieszką Stopińską-Pająk; - analiza pedagogii harcerskiej Bogusława Śliwerskiego.

Rozdział pierwszy *Metodologiczny Kosmos* stanowi obszar osobistych rozważań Autora, który staje się badaczem oraz który poprzez metaforę *kosmosu* opisuje swoją własną tożsamość naukową, a w rezultacie wyniki prowadzonych przez siebie badań. Autor w pracy wspomina, że sama myśl o *robieniu doktoratu* była dla Niego *kosmosem*, a zatem czymś odległym, czymś trudno osiągalnym, bytem, z którym mogą obcować tylko nieliczni.

Poza odniesieniem do nieskończonej wielkiej przestrzeni kosmicznej Doktorant decyduje się, w wymiarze ontologicznym, na opisanie, z pozoru skończonego, mikroświata edukatorek i edukatorów Związku Harcerstwa Polskiego. Z perspektywy badacza – interpretatora, analizuje proces uczenia się kadry ZHP, kształtowania się postaw instruktorek i instruktorów ZHP zajmujących się, w nomenklaturze harcerskiej *kształceniem*, a w rzeczywistości edukacją osób dorosłych, ponieważ procesy te są związane również z samorozwojem, samowychowaniem, samodoskonaleniem. Wykorzystując zbiorowe studium przypadku (s. 27), skupiając się na konkretnym problemie, realizuje swoje badania zgodnie

z założeniami epistemologicznymi sekwencji KRYNARÓZ autorstwa Mirosławy Nowak-Dziemianowicz. Zarówno Krytyka, Narracja i Rozumienie są częściami procesu badawczego ale i Jego celami badań.

Autor, w swoim zamyśle postawił następujące cele badań:

- *zarysowanie mikroświatów edukatorek i edukatorów w ZHP, które i którzy pracują z osobami dorosłymi nad ich rozwojem w Organizacji,*
- *zrozumienie i opisanie mechanizmów uczenia (się) w ZHP i zestawienie ich z aktualną wiedzą pedagogiczną,*
- *zrozumienie i opisanie sposobów uczenia (się) osób dorosłych w ZHP oraz zestawienie ich z aktualną wiedzą andragogiczną,*
- *rozpoznanie i opisanie podejścia do osób dorosłych w ZHP w ujęciu aksjologicznym – z perspektywy postaw, wartości i relacji (s. 22).*

Na podstawie własnych doświadczeń wynikających z praktyki harcerskiej oraz pracy badawczej mgr Zbigniew Nowak skonstruował następujący problem badawczy:

Jak wygląda edukacja osób dorosłych w ZHP w kontekstach wartości w ZHP, aktualnej wiedzy pedagogicznej, andragogicznej?

Opisanie instruktorskiego mikroświata edukatorek i edukatorów ZHP wymagało od Autora pracy sformułowania następujących problemów szczegółowych:

- *Jak w Związku Harcerstwa Polskiego wygląda proces edukacji osób dorosłych?*
- *Kto decyduje o tym jak wygląda proces edukacyjny osób dorosłych w ZHP?*
- *Z jakich koncepcji pedagogicznych i andragogicznych czerpie praktyka edukacyjna osób dorosłych w ZHP?*
- *Jakie postawy są istotne w edukacji osób dorosłych w ZHP?*
- *Jakie role pełnią edukatorki i edukatorzy w procesie uczenia (się)?*
- *Jakie role pełnią uczestniczki i uczestnicy w procesie uczenia (się)?*
- *Jakie są między nimi relacje?*

Doktorant posługując się wywiadem częściowo ustrukturyzowanym, który był nagrywany za zgodą badanych osób, zgromadził odpowiedni materiał badawczy. Przeprowadzony wywiad skonstruowany został na podstawie wskazówek A. Gibbs *Analizowanie danych jakościowych ...* (s. 26), a zawarte w nim kluczowe pytania są tożsame z pytaniami badawczymi (s. 27).

W przedstawionych analizach wypowiedzi uczestników zostały zanonimizowane poprzez nadanie badanym osobom greckich imion – co jak się okazuje było intencjonalnym

działaniem Doktoranta. Zbigniew Nowak powołując się na Bogusława Śliwerskiego, uzasadnił, że to działanie związane jest z myślą Roberta Baden-Powella – twórcy skautingu, ponieważ oparł on swoją koncepcję wychowawczą na bazie greckiego filozofa Epikteta, ale również odnosi się do metafory *kosmosu*, gdzie gwiazdy i konstelacje mają nazwy nawiązujące do mitologii greckiej.

W badaniach wzięło udział 12 osób, które posiadały najwyższe stopnie w ZHP oraz najwyższe wewnątrzorganizacyjne uprawnienia do edukowania osób dorosłych w organizacji. A więc były to harcmistrzynie/harc mistrzowie posiadający Złote Odznaki Kadry Kształcącej. Autor wskazał, że w ZHP jest takich osób tylko 90. Wybór dokonany został w sposób celowy, gdzie 3 osoby pełniły funkcje na szczeblu ogólnopolskim w Centralnej Szkole Instruktorskiej (CSI), a pozostałe 9 pełniło funkcje na poziomie wojewódzkim w charakterze lidera – szefa Wojewódzkiego (chorągwanego) zespołu szkoleniowego. Niestety Autor pracy nie zdradził, które z wypowiedzi należą do instruktorów CSI, i czy właśnie te wypowiedzi wymownie mogłyby wskazywać na opresyjny charakter organizacji kształcenia osób dorosłych w ZHP. Należy jednak dodać, że ze względu na anonimowość badań było to w pełni uzasadnione.

Badacz z większością osób rozmawiał dwukrotnie, gromadząc obszerny materiał badawczy liczący około 16 godzin przeprowadzonych wywiadów. Samodzielna, żmudna, czasochłonna transkrypcja i analiza zasługuje tu na szczególne uznanie dużego wkładu pracy Doktoranta. Wykaz przeprowadzonych wywiadów znajduje się w tabeli 3, s. 25.

Warto zwrócić uwagę na świadomość Badacza dotyczącą specyfiki procesów edukowania osób dorosłych w ZHP. Specyficzne nazwy, skomplikowana struktura oraz proces osiągania kolejnych awansów/stopni/uprawnień w ZHP uzasadnia przyjmowanie przez Doktoranta roli interpretatora, a nawet tłumacza. Wywiady miały charakter swobodny i nieskrępowany, a ich wykorzystanie umożliwiło opisanie uczenia się osób dorosłych, mikroświata i procesu, w którym widoczne jest duże zaangażowanie emocjonalne edukatorek i edukatorów ZHP.

W rozdziale drugim *O Związku Harcerstwa Polskiego* scharakteryzowana została przez Doktoranta organizacja harcerska w kontekście jej bytu, celów i zasad, zwracając uwagę na pogodzenie interesów jednostek będących częścią organizacji. Analiza Statutu ZHP, a zatem dokumentu formalnego, który jest wewnętrznym najważniejszym aktem prawnym, zinterpretowana została w rzetelny sposób przez mgra Zbigniewa Nowaka z perspektywy koncepcji społeczeństwa obywatelskiego oraz wypowiedzi uczestników wywiadu.

Ukazany przez Doktoranta andragogiczny wymiar edukacji pozaformalnej i nieformalnej w ZHP dotyczy edukatorek i edukatorów pracujących z osobami pełnoletnimi od poziomu podharcemistrzowskiego. W celu lepszego zrozumienia rozbudowanej struktury ZHP Doktorant zamieścił jej schemat (s. 37).

W opisywanym rozdziale, na podstawie przeprowadzonych wywiadów, mgr Zbigniew Nowak odpowiedział na pytanie: *Która władza w ZHP decyduje o tym, jak wygląda kształcenie?* Sposób analizy wypowiedzi, w odniesieniu do czterech ośrodków władzy takich jak Rada Naczelna ZHP, Główna Kwatera ZHP, Członkini Główniej Kwatery ZHP ds. kształcenia, Centrala Szkoła Instruktorska, przedstawiony został w tabeli 4.

Celnie Autor wskazuje, że *Władza* to subiektywne odczucie osób biorących udział w wywiadzie. *Władza* to tak zwana *góra struktury*, ponieważ z prawnego punktu widzenia *Władzami ZHP* są jedynie wspomniana Rada Naczelna oraz Główna Kwatera. W kontrze do analizowanych wypowiedzi narratorek i narratorów, przygotowane zostało na podstawie wewnątrzorganizacyjnych aktów prawnych (s. 43), tabelaryczne zestawienie zadań wybranych Władz i zespołów ZHP. Na podstawie tych analiz Autor, ujawnił dwa typy racjonalności: - instrumentalną związaną z opresją harcerskich edukatorek i edukatorów oraz ich chęcią emancypacji; - komunikacyjną, która wyrażona została w balansowaniu pomiędzy deficytem uznania a odpowiedzialnością i sprawczością.

Odpowiedź na kolejne ważne pytanie badawcze *Jak w Związku Harcerstwa Polskiego wygląda proces edukacji osób dorosłych?* sformułowana została w odniesieniu do *organizacji uczącej się*. Przeprowadzona analiza wypowiedzi uwidoczniała różnice między osobami biorącymi udział w wywiadzie. Różnice te zostały w ciekawy sposób uwidocznione w odniesieniu do cech organizacji uczącej się zaproponowanych przez Kazimierską, Lachowicz i Piotrowską (s. 67 i n.). Zestawienie to pozwoliło Doktorantowi na wyciągnięcie ciekawych wniosków potwierdzających hierarchiczną strukturę organizacji, pewien sposób podporządkowywania się, ale również wskazanie, że ZHP posiada wiele cech organizacji uczącej się. Ten sposób łączenia faktów, a następnie wnioskowanie, świadczy o dużej dojrzałości naukowej mgra Zbigniewa Nowaka.

Biorąc za podstawę, zaproponowane przez Zofię Szarotę typy i modele całościowego uczenia się (s. 71), Zbigniew Nowak odpowiedział na pytanie *Z jakich koncepcji pedagogicznych i andragogicznych czerpie praktyka edukacyjna osób dorosłych w ZHP?* Słusznie powołuje się w pierwszej kolejności na ideę wychowawczą Roberta Baden-Powella –

twórcy skautingu, z którego wywodzi się ruch harcerski, aby w dalszej części swojego wywodu nawiązać do idei przyświecających Abrahamowi Maslowowi i Carlowi Rogersowi (s. 70). W dalszej części Autor stwierdza, że w *praktyce edukacyjnej osób dorosłych w ZHP dominują modele edukacji: pozaformalnej i nieformalnej*. Doktorant wymienia, że ZHP oferuje w ramach swojego systemu kształcenia uzyskanie uprawnień przydatnych w różnych życiowych sytuacjach, wymienił tu m.in.: dwie kwalifikacje prowadzone przez Instytucję Certyfikującą ZHP, stopnie instruktorskie dające uprawnienia do pełnienia ról wychowawcy i kierownika wypoczynku dzieci i młodzieży (s. 74). Dla pełniejszego obrazu uzyskiwanych uprawnień należałoby wpisanie możliwości prowadzenia zajęć na kursach na wychowawcę wypoczynku przez instruktorów posiadających Odznaki Kadry Kształcącej ZHP. Wskazuje na to § 9 Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30.03.2016 roku w sprawie wypoczynku dzieci i młodzieży.

W rozdziale trzecim mgr Zbigniew Nowak omówił relacje i role w procesie edukacji w ZHP w oparciu o Pedagogikę Gestalt wskazując dużą zbieżność tego nurtu do idei wychowania harcerskiego. Autor w pierwszej kolejności skupił się na mikroświatach, przestrzeni, którą utożsamia z pasją osób biorących udział w wywiadzie. Konkludując stwierdza, że w tym mikroświecie najważniejsi są ludzie, którzy uczestniczą w kształceniu prowadzonym przez edukatorki i edukatorów, w przyjaznej przestrzeni organizacji uczącej się.

Na pytanie *Jakie role pełnią uczestniczki i uczestnicy w procesie uczenia (się)?* Doktorant skupił się na założeniach E. Czerniawskiej: podmiotowości, sygnałach docierających do człowieka z zewnątrz, przetwarzaniu danych, aktywności człowieka w procesie uczenia się (s. 87). W swojej analizie Autor zwrócił uwagę na kilka następujących aspektów: - działania edukatorek i edukatorów są podejmowane dla uczestników procesu kształcenia ZHP po to, by móc odpowiedzieć na ich potrzeby; - edukatorzy powinni odgrywać drugorzędną rolę, najważniejsza jest osoba ucząca się; - postawy uczestników, nastawione na chęć poznawania; - uczenie powinno być refleksyjne, a nie automatyczne; - po zakończeniu szkolenia wszyscy wracają do swoich środowisk harcerskich, gdzie zacierą się rola między edukatorką/edukatorem a uczestniczką/uczestnikiem; - uczestnicy są kreatorami tego co dzieje się na kursie; - wszyscy uczestniczący w kursie wnoszą pewien wkład, którym jest doświadczenie i wiedza.

W przesłaniu Autor potwierdził, że przedstawione w wywiadach podejście koresponduje z założeniami Pedagogiki Gestalt, pedagogiki opartej na harmonijnym rozwoju człowieka, płynnie przechodząc do odpowiedzi na pytanie *Jakie role pełnią edukatorki*

i edukatorzy w procesie uczenia (się)? Analizując wypowiedzi wskazał, że są one różnorodne, zmienne i oparte na dobrowolności. Podkreślił ciekawe wypowiedzi, które wskazują, że *edukatorka/edukator czasem jest pół kroku przed, a czasem pół kroku z tyłu, ale powinna/powinien być obok osoby uczestniczącej w szkoleniu, przeżywać razem z nią szkolenie.* Po pokazaniu roli przewodnika, mistrza skupił się na bardzo ważnej roli tłumacza, która łączy się z osobistym przykładem instruktora. Uświadamia w swojej analizie, że w ZHP są różne osoby bardziej lub mniej wybitne, dlatego ważni są tłumacze. Nie mniej ważni są również refleksyjni praktycy, którzy budują relacje.

Doktorant w swoich badaniach zapytał uczestników wywiadu o inne trzy role: tutora, coacha, menotra, gdzie wywnioskował, że najczęściej wskazywaną była ta ostatnia. W dalszych analizach wskazuje, że w ZHP jest zarówno miejsce na mentoringową relację opartą na wzorowaniu się relacji partnerskiej ale także relacji uczeń-mistrz. Zadając pytanie *Do jakiej roli (jakich ról) przygotowują kursy w ZHP?*, wskazuje, że jest to rola organizatora wychowania, koordynatora grup, lidera, opiekuna, prawa ręka *innego instruktora*, a w konsekwencji do pełnienia roli mistrza. Tym samym Doktorant wskazał, że edukatorki i edukatorzy przygotowują uczestniczki i uczestników do stawiania się kolejnymi edukatorkami i edukatorami w Związku Harcerstwa Polskiego.

W częściowych podsumowaniach mgr Zbigniew Nowak podkreślił, że w ZHP, które opiera się na pedagogice humanistycznej, dla którego ważne jest kształtowanie sprawczości, nie powinno się jej ograniczać. Jednak szczytne deklaracje, a nawet zapisy nie odzwierciedlają perspektywy osób uczących, jak i osób uczących się. Doktorant pisze, że proces ten *dzieje się w formule zamkniętego koła.*

W odniesieniu do swoich rozważań na temat samodzielności, podmiotowości, decyzyjności uczestniczek i uczestników procesu edukacyjnego w ZHP, zadaje narratorkom i narratorom pytanie dotyczące tego, *Kto lub co daje im prawo do tego, by kształcić kadrę w ZHP?* Odpowiedzi te analizuje w myśl teorii Etienne'a Wengera, skupiająca się na wspólnotowym uczeniu się w wymiarze działania, przynależności, doświadczenia, stawiania się (s.140 i n.). A zatem w wypowiedziach czytamy, że prawo do kształcenia kadry w ZHP dają uprawnienia wynikające z Odznak Kadry Kształcącej, ale i zaufania, doświadczenia, osobistego przykładu edukatorek i edukatorów.

Rozdział czwarty *Praktyka edukacyjna a postawy i wartości osób dorosłych w ZHP* to aksjologiczny obraz procesów zachodzących w kształceniu kadry ZHP. Doktorant zwrócił

uwagę, że rozdział ten był pisany kiedy kończyła się ważność dokumentu *System Pracy z Kadra w ZHP* (31.08.2025 r.), a nowy będzie obowiązywał od 1.09.2025 r. Słusznie zdecydował, że narratorki i narratorzy odnosić się będą właśnie do nowego dokumentu.

Analizy dotyczące postaw i wartości Doktorant przedstawił w tabeli 12. Wyróżnił tu 5 kategorii: Prawo i Przyrzeczenie Harcerskie, Statut ZHP, Podstawy Wychowawcze ZHP, Model Przywództwa ZHP, aspekty ważne w ZHP dla Kultury Organizacyjnej. Na podstawie przeprowadzonych wywiadów wyszczególnił następujące postawy: Osobisty Przykład Instruktorski, Pokora, Wiarygodność, Odpowiedzialność, Otwartość (na świat), Gotowość do dzielenia się swoimi praktykami Refleksyjność, rozważa, Kreatywność, Krytyczne myślenie, Przyjmowanie i budowanie konstruktywnej krytyki, Szacunek do drugiego człowieka i jego odmiennego zdania, Szczerłość, Braterstwo, Współpraca, wspólnotowość Uważność, dbanie o innych, Bycie aktywnym członkiem wspólnot, godzenie obowiązków i ról, Bycie chętnym do zmieniania świata, Uczenie się, praca nad sobą, Elastyczność.

Doktorant opisał, że są to najistotniejsze postawy, podkreślając że wśród nich znalazły się również te, które nie znajdują swojego bezpośredniego odzwierciedlenia we wskazanych dokumentach. Te kategorie to: elastyczność i pokora. To wyszczególnienie jest interesującym materiałem wyjściowym podczas projektowania kolejnych badań w tym obszarze.

Doktorant w zbiorze dokumentów określających wartości i postawy wskazał na *System Pracy z Kadra* oraz *Model Przywództwa i Kultura Organizacyjna*. Podkreślił, że ostatni dokument funkcjonował w WAGGGS – żeńskiej organizacji skautowej o zasięgu ogólnosiwiatowym. W pracy wspomina, że narzędzie to powstało we współpracy z Uniwersytetem Exeter, który również stosuje je w swojej praktyce akademickiej. A zatem potwierdził, że skauting/harcerstwo jest przedmiotem badań nie tylko polskich ale również zagranicznych naukowców.

Na uwagę zasługuje opracowany przez mgra Zbigniewa Nowaka model uczenia się w życiu zawodowym i trójpodział wiedzy w ujęciu kategorii praktyk edukatorek i edukatorów w Związku Harcerstwa Polskiego. W modelu, który opracował na podstawie propozycji A. Radeckiej (s. 185), znajdują się trafnie wyszczególnione na podstawie prowadzonych badań m.in. kategorie: *spotkanie z autorytetami, o sobie samym, zastępy kursowe, spotkania z drugą osobą*.

W mojej ocenie równie istotnym problemem, którym zajął się Doktorant jest, podmiotowości i oczekiwane przez edukatorki i edukatorów ZHP uznanie. Odnosi się tutaj do

teorii Maslowa wskazując, że *samorealizacja, samodoskonalenie, samoaktualizacja (...), możliwe są, w sytuacji zaspokojenia potrzeby uznania* (s.189). Ta z kolei, tworzy tzw. *kastę kształceniowców* (s. 197). Jest to kolejne bardzo ciekawe zagadnienie, na które wskazał mgr Zbigniew Nowak.

W podsumowaniu rozdziału, Badacz przywołuje swoją myśl, w której formułuje tezę, że są obszary w kształceniu osób dorosłych w ZHP, które wymagają zmian oraz ulepszenia praktyk edukacyjnych. Konkludując stwierdza, że kształcenie w ZHP często jest zbieżne z formami nieformalnej edukacji dorosłych, takimi jak praca z mentorem, uczenie się przez relacje, przez biografie, przez wspólnotę, tworzenie i udostępnianie materiałów w ramach poradnictwa.

W rozdziale piątym zawarł informacje dotyczące historii andragogiki. Przywołał tutaj aktualne badania GUS i Eurydice, które dotyczą uczenia (się) osób dorosłych w Polsce i Europie. Nawiązuje do idei lifelong learning, odwołując się do teorii Hanny Solarczyk-Szwec, postuluje by edukację dorosłych poszerzyć o kategorie kryzysu, doświadczenia i refleksji. Z kolei cytując Bogusława Śliwerskiego, potwierdza *Wyjątkowość fenomenu harcerskiego wychowania*, zgadzając się, że w przypadku tego konkretnego wychowania, nie mówimy o pedagogice harcerskiej ale o pedagogii harcerskiej traktowanej jako *uniwersalna sztuka (...)* *wspomagania indywidualnego rozwoju* (s. 216).

We wnioskach końcowych Doktorant w ujęciu syntetycznym przedstawił wypracowane tezy. Podkreślił, że kluczową rolę w prowadzonych analizach odgrywała pedagogika Gestalt *ja-ty-to* zubożona o *otoczenie*. Wskazał na zmienność ról jaką pełnią edukatorki i edukatorzy ZHP: od nauczyciela przewodnika, poprzez nauczyciela – tłumacza, nauczyciela refleksyjnego, kończąc na nauczycielu - praktyku. W innowacyjny i odważny sposób, pomimo pozytywności działania harcerskiego, zaproponował wprowadzenie kategorii kryzysu, opresji podporządkowania i pozornej twórczej praktyki występującej w procesie kształcenia osób dorosłych w organizacji. Potwierdził, że *wzajemność oddziaływań* występuje nie tylko na poziomie gromady zuchowej, czy drużyny harcerskiej, starszoharcerskiej i wędrowniczej ale również na poziomie kształcenia osób dorosłych w relacji kadra kursu i jego dorośli uczestnicy. Opisał różnorodność osobowości edukatorek i edukatorów ZHP wskazując na cechy dla nich wspólne takie jak: pokora, elastyczność, potrzeba samooaktualizacji i samorealizacji. Za Bogusławem Śliwerskim, poprzez analogię do pedagogii harcerskiej, przywołał termin *adragogii* występującej w edukowaniu osób dorosłych w ZHP. Dzięki analizie dokumentów i przeprowadzonym wywiadam zaakcentował humanistyczne założenia

edukowania osób dorosłych w ZHP. W swoim podsumowaniu podkreślił jak ważne w prowadzonych badaniach, które polegały na poznawaniu mikroświatów była właśnie metoda KRYNARÓZ autorstwa profesor Mirosławy Nowak-Dziemianowicz.

Podsumowując, uważam, praca że napisana przez mgra Zbigniewa Nowaka pod kierunkiem pani prof. dr hab. Mirosławy Nowak-Dziemianowicz pt. *Andragogiczne mikroświaty edukatorek i edukatorów w ZHP. Między harcerską pedagogią a edukacją osób dorosłych*, jest pozycją nowatorską i wartościową. Jest to przemyślane naukowo i rzetelne opracowanie. Praca prezentująca rzadko podejmowaną problematykę jest na wysokim poziomie merytorycznym i analitycznym.

Należy podkreślić, że zaprezentowana przez mgra Zbigniewa Nowaka problematyka edukacji ustawicznej w organizacjach harcerskich, skupiająca się na rozwoju kompetencji wychowawczych u dorosłych (instruktorów), ich motywowaniu, wyzwaniach i trwałość zaangażowania, stanowi unikalne połączenie teorii edukacji dorosłych i specyfiki harcerskiej metody. Ponownie przypomnę, że jest to rzadko eksplorowana problematyka w akademickiej literaturze.

Autor wykazał się wnikliwą i krytyczną postawą w prowadzonych badaniach jakościowych. Uzasadnienie teoretyczne, dobór metod oraz przeprowadzone analizy w pełni spełniają standardy stawiane pracom naukowym.

Stwierdzam, że recenzowana praca spełnia wszystkie wymagania stawiane rozprawom doktorskim w obowiązujących przepisach (art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018 poz. 1668 z późn. zm.)). Wnoszę więc o przyjęcie dysertacji oraz dopuszczenie mgra Zbigniewa Nowaka do dalszych etapów przewodu doktorskiego.